УДК 343.24

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ ЩОДО ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

К. П. Задоя,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри
кримінального права та
кримінології Київського
національного університету
імені Тараса Шевченка

Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб)» від 14 травня 2013 р. (далі – законопроект № 2990, проект закону, законопроект, проект) [1], прийнятий Верховною Радою України в цілому 23 травня 2013 р., наблизив вітчизняну правову систему до важливого етапу її розвитку – запровадження інституту заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб.

Загалом не можна сказати, що до прийняття вказаного законопроекту юридичні особи взагалі не були об'єктом «реакції» з боку норм кримінального права України, оскільки в певних випадках до цих суб'єктів права міг бути застосований такий правовий захід, як «спеціальна конфіскація», передбачений деякими положеннями Особливої частини Кримінального кодексу (далі – КК) України та ч. 9 ст. 100 Кримінального процесуального кодексу України. Однак вказані нормативні приписи не утворювали цілісної та несуперечливої системи, а значна частина науковців до того ж взагалі не визнає, що спеціальна конфіскація має кримінально-правовий характер (див. огляд позицій з цього приводу в публікації О. Кондри [2]).

Отже, саме прийняття законопроекту № 2990, який прямо та чітко передбачає можливість застосування до юридичних осіб цілого «набору» несприятливих для них правових наслідків, слід буде вважати початковим моментом у встановленні нового для кримінального права України інституту.

Концептуально законопроект № 2990 багато в чому повторює (або навіть відтворює) положення проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження заходів кримінально-правового характеру стосовно юридичних осіб» від 17 січня 2013 р. № 2032, що був розроблений Кабінетом Міністрів України та поданий на розгляд парламенту дещо раніше. Останній законопроект отримав дуже неоднозначні оцінки з боку вітчизняних науковців. Значною мірою вони залишаються актуальними й щодо законопроекту № 2990. Зокрема, П. Андрушко, піддаючи справедливій критиці окремі положення урядового законопроекту, констатував, що «український законодавець, з урахуванням принципів національного права, які мають враховуватись відповідно до ст. 26 Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції при вирішенні питання відповідальності юридичних осіб «за участь у злочинах, що визначені цією Конвенцією», у 2009 р. обрав найбільш оптимальний варіант встановлення (визначення) відповідальності юридичних осіб, прийнявши 11 червня 2009 р. окремий самостійний Закон «Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень» [3, 115]. У свою чергу, значно категоричнішими у своїх судженнях були В. Тацій, В. Борисов та В. Тютюгін, які зазначають, що «пропозиція включити до Загальної частини КК додатковий розділ і тим самим по суті запровадити кримінальну відповідальність юридичних осіб *a priori* не може

Статтю присвячено проблемі запровадження у кримінальне право України спеціальних заходів щодо юридичних осіб. Автор також аналізує положення кримінального законодавства Франції, Бельгії та Іспанії щодо кримінальної відповідальності юридичних осіб.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, юридична особа, заходи

бути схвалена, оскільки введенням одного додаткового розділу не можна змінити концептуальну ідею про кримінальну відповідальність виключно фізичних осіб, що пронизує увесь зміст і текст чинного КК» [4, 4].

Таким чином, з огляду на змістову новизну положень законопроекту № 2990 для кримінального права України та їх неоднозначність, вони потребують ретельного, а головне – критичного вивчення. Тим більше, що незабаром вони стануть реальною складовою вітчизняної кримінально-правової системи. На наш погляд, таке вивчення може передбачати розкриття різних за своєю глибиною питань – техніко-юридичного, спеціально-юридичного та концептуального характеру. У цій публікації ми звернемо увагу лише на два важливих концептуальних питання: а) яким чином передбачені законопроектом № 2990 доповнення до КК України «вмонтовуються» в структуру Загальної частини Кодексу; б) яким чином у законопроекті вирішено питання про підставу застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб.

Розпочинаючи розгляд першого із поставлених питань, відзначимо, що та складова законопроекту № 2990, яка стосується питань кримінального права, передбачає лише доповнення Загальної частини КК України розділом XIV-1 «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб» (який складається з 9 статей). На наш погляд, це становить серйозну небезпеку для цілісності Загальної частини КК України, оскільки зумовлює виникнення цілої низки суперечностей (неузгодженостей) між різними положеннями Загальної частини КК. При цьому такі суперечності матимуть як суто теоретичний, так і правозастосовчий характер. Зокрема, перед теоретиками кримінального права та суб'єктами застосування кримінального закону неодмінно постануть питання такого змісту:

1) яким чином положення розділу XIV-1 Загальної частини КК України узгоджуються з ч. 2 ст. 1 Кодексу, яка визначає завдання останнього;
2) чи є передбачені законопроектом № 2990 кримінально-правові заходи проявом кримінальної відповідальності, а відтак – чи ґрунтуються вони на передбаченому ч. 2 ст. 2 КК України принципі презумпції невинуватості та, відповідно, на принципі винної відповідальності суб'єкта (звернемо увагу, що в назві законопроекту фігурує поняття «відповідальність юридичних осіб», але в самому тексті воно не використовується);
3) як саме повинні застосовуватися до юридичних осіб положення XIV-1 Загальної частини КК України з урахуванням особливостей чинності кримінального закону (закону про кримінальну відповідальність) у часі, передбачених ст.ст. 4 та 5 КК України, та з огляду на частково акцесорний (похідний) характер передбачених законопроектом № 2990 заходів. Наприклад, якщо відбулось скасування злочинності діяння, вчиненого фізичною особою, чи можуть бути застосовані у зв'язку з таким діянням (чи продовжувати застосовуватись) відповідні кримінально-правові заходи щодо юридичної особи;
4) як саме повинні застосовуватись до юридичних осіб положення XIV-1 Загальної частини КК України з урахуванням особливостей чинності кримінального закону у просторі, передбачених ст.ст. 6–8 КК України, та з огляду на частково похідний характер передбачених законопроектом № 2990 заходів. Наприклад, чи можуть бути застосовані до юридичної особи, створеної відповідно до національного права України, кримінально-правові заходи, зумовлені вчиненим фізичною особою злочином, щодо якого Україна не має кримінально-правової юрисдикції, або чи можуть бути застосовані вказані заходи до юридичної особи, яка створена відповідно до іноземного права і не має на території України філії (представництва), у зв'язку із вчиненням злочину громадянином України (зауважимо, що в ч. 1 ст. 5 Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму йде мова про обов'язок держав-учасниць вжити заходів до встановлення відповідальності у відповідних випадках щодо юридичних осіб, які «знаходяться на території держави-учасниці або засновані згідно з її законами»);
5) якщо вважати, що формулювання «... враховуються ступінь тяжкості вчиненого її уповноваженою особою злочину, ступінь здійснення злочинного наміру ...» (у передбаченій проектом ст. 96-10 КК України) однозначно свідчить про те, що кримінально-правові заходи можуть застосовуватись до юридичної особи й у разі вчинення фізичною особою незакінченого злочину, то чи можуть такі заходи бути застосованими до юридичної особи, якщо відповідна фізична особа не підлягає кримінальній відповідальності відповідно до ч. 2 ст. 14 КК України?

Таким чином, видається, що вищенаведені запитання з усією очевидністю вказують на те, що запровадження інституту заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб не може зводитись лише до «механічного» доповнення Загальної частини КК України новим розділом. Положення кримінального закону не є «герметичними» та ізольованими одне від одного. Відтак запровадження вищевказаного інституту потребує внесення ще цілого ряду змін та до-

повнень до Загальної частини КК.

Переходячи до другого концептуального питання, яке було сформульоване нами вище, відзначимо, що в законопроекті № 2990 дуже неоднозначно вирішено питання про підстави застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб.

Зокрема, проект передбачає доповнення КК України ст. 96-3, в якій зафіксовані дві самостійні підстави для застосування кримінально-правових заходів щодо юридичних осіб, а саме: а) вчинення відповідними фізичними особами злочинів певних видів «від імені та в інтересах юридичної особи» (п. 1 ч. 1 ст. 96-3 КК України); б) вчинення відповідними фізичними особами злочинів певних видів «від імені юридичної особи» (п. 2 ч. 1 ст. 96-3 КК України).

Оскільки у п. 2 примітки до ст. 96-3 КК України злочин визнається таким, що вчинений в інтересах юридичної особи, у випадках, коли спрямований на отримання юридичною особою неправомірної вигоди або створення умов для отримання такої вигоди, а так само на ухилення від передбаченої законом відповідальності, можна зробити висновок, що відмінність між вказаними вище підставами застосування заходів кримінально-правового впливу полягає в такому: а) в першому випадку йде мова про злочин, спрямований на отримання юридичною особою неправомірної вигоди (створення умов для цього) чи ухилення юридичної особи від відповідальності; б) у другому випадку – про злочин, що може характеризуватися, а може й не характеризуватись вищевказаними обставинами.

При цьому у п.п. 1 та 2 ч. 1 ст. 96-3 КК України передбачено різні переліки видів злочинів, вчинення яких фізичними особами «від імені та в інтересах» («від імені») юридичної особи є підставою для застосування до останньої спеціальних кримінально-правових заходів. На рівні п. 1 ч. 1 ст. 96-3 КК України йде мова про злочини, юридичні склади яких передбачено ст.ст. 209, 306, ч.ч. 1, 2 ст. 368–3, ч.ч. 1, 2 ст. 368-4, ст.ст. 369, 369-2 КК України, а на рівні п. 1 ч. 1 ст. 96-3 КК України – про злочини, юридичні склади яких передбачено ст.ст. 258–258-5 КК України.

На наш погляд, зміст ст. 96-3 КК України є надто неоднозначним відразу з декількох причин:

1) переліки видів злочинів, із вчиненням яких пов'язується можливість застосування заходів кримінально-правового характеру, видаються неповними. Наприклад, неясно, чому вони не включають в себе одержання службовою особою юридичної особи приватного права неправомірної вигоди для юридичної особи, на яку вона працює (ч.ч. 3, 4 ст. 368-3 КК України) або зловживання службовою особою юридичної особи приватного права своїм службовим становищем в інтересах юридичної особи, на яку вона працює (ст. 364-1 КК України);
2) включення до вищезгаданих переліків вказівок на ті або інші види злочинів, очевидно, обумовлено міжнародно-правовими зобов'язаннями України, що випливають з міжнародного договору. Разом з тим ч. 1 ст. 96-3 КК України не враховує положень цілого ряду ратифікованих Верховною Радою України міжнародних конвенцій. Наприклад, ст. 22 Конвенції Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми та ст. 26 Конвенції РЄ про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства також передбачають необхідність встановлення відповідальності юридичних осіб за вчинення злочинів відповідних видів;
3) видається, що ч. 1 ст. 96-3 КК України не враховує повною мірою й положення тих міжнародних договорів, які автори законопроекту № 2990 намагалися врахувати, а саме – положення міжнародних договорів у сфері боротьби з корупцією, тероризмом, легалізацією доходів, здобутих злочинним шляхом. Зокрема, для міжнародних договорів кримінально-правового характеру, що були прийняті в рамках Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) характерні вказівки на необхідність встановлення відповідальності (не обов'язково кримінальної) юридичних осіб у разі вчинення злочину «за їхньої участі» (наприклад, ч. 1 ст. 5 Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму, ч. 1 ст. 26 Конвенції ООН проти корупції). Водночас у міжнародних договорах, прийнятих у рамках Ради Європи, реалізовано дещо інший підхід – відповідальність юридичних осіб (також не обов'язково кримінальна) обумовлюється: а) вчиненням відповідними фізичними особами (спрощено кажучи, особами, що обіймають керівні посади у юридичній особі) злочинів «на користь» юридичних осіб (наприклад, ч. 1 ст. 10 Конвенції Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму, ч. 1 ст. 18 Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією); б) неналежним виконанням вказаними фізичними особами своїх обов'язків, що призвело до вчинення злочину «на користь» юридичної особи іншою (а саме – підлеглою) фізичною особою (наприклад, ч. 2 ст. 10 Конвенції про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму, ч. 2 ст. 18 Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією). Таким чином, слід констатувати, що у проекті жодним чином не

враховано вимоги ч. 2 ст. 10 Конвенції про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму й ч. 2 ст. 18 Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією, а також – не повною мірою враховано вимоги ч. 1 ст. 5 Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму, ч. 1 ст. 26 Конвенції ООН проти корупції (формулювання «вчинення злочину від імені юридичної особи та в її інтересах (вчинення злочину від імені юридичної особи)» не тотожні формулюванню «вчинення злочину за участі юридичної особи»);

4) показником неповноти ч. 1 ст. 96-3 КК України є також і те, що автори законопроекту № 2990, характеризуючи підстави застосування кримінально-правових заходів до юридичних осіб, оперують лише поняттям «злочин». Відтак можна зробити висновок, що на суспільно небезпечні прояви активності (пасивності) неосудних осіб та на суспільно небезпечні діяння осіб, що не досягли віку, з якого настає кримінальна відповідальність, вказане вище положення закону, у разі його прийняття, поширюватися не буде (зрозуміло, що наведені ситуації малореальні, але в той же час положення кримінального та регулятивного законодавства не виключають такої можливості). Однак, очевидно, що між випадком, коли, наприклад, юридична особа отримує неправомірну вигоду внаслідок вчинення в її інтересах злочину, та випадком, коли така вигода отримується внаслідок прояву активності (пасивності) неосудної особи, немає принципових відмінностей, якщо аналізувати вказані випадки в контексті вирішення питання про запровадження заходів кримінально-правового характеру до юридичної особи. Не зрозуміло, чому вікові та психічні властивості фізичної особи повинні так кардинально впливати на застосування чи незастосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру;

5) автори законопроекту № 2990 оминули увагою випадки, коли уповноважена особа юридичної особи є неосудною, не досягла віку, з яким пов'язується настання кримінальної відповідальності, діє невинувато або під впливом наказу чи розпорядження, і виконує об'єктивну сторону злочину певного виду від імені та в інтересах юридичної особи (від імені юридичної особи), перебуваючи «під контролем» іншої фізичної особи (опосередкованого виконавця), що сама по собі не є уповноваженою особою юридичної особи. Буквальне тлумачення положень ст. 96-3 КК України засвідчує, що і в таких випадках кримінально-правові заходи до юридичної особи не можуть бути застосовані;

6) окрім того, слід відзначити умовність вжитого у ст. 96-3 КК України формулювання «вчинення злочину від імені юридичної особи». У юридичній науці з словосполученням «від імені» пов'язують здатність особи представляти у правовідносинах іншого суб'єкта права на підставі договору або управлінського (розпорядчого) чи нормативного акта. Відповідно жоден суб'єкт права не може уповноважити іншу фізичну особу вчинити від її імені злочин. У даному разі слова «від імені», очевидно, варто тлумачити як вказівку на те, що відповідний злочин вчиняється фізичною особою (уповноваженою особою) у зв'язку з її особливим юридичний статусом, який передбачає наявність певного правового зв'язку з юридичною особою.

Таким чином, слід констатувати, що в законопроекті № 2990, а саме – у передбаченій ним ст. 96-3 КК України, питання про підстави застосування заходів кримінально-правового впливу щодо юридичних осіб вирішено дуже неоднозначно.

На жаль, слід зазначити, що для його належного розв'язання українському законодавцю навряд чи можна взяти за взірець положення кримінального законодавства держав континентальної Європи, чиї правові системи є найбільш близькими до вітчизняної і при цьому вже передбачають можливість застосування певних заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб.

По-перше, як відзначалось вище, інститут заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб має бути «вмонтований» в «конструкцію» Загальної частини Кримінального кодексу України, яка, проте, істотно різниться від загальних частин кримінальних кодексів європейських держав. По-друге, положення кримінального законодавства цих держав в частині підстав застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру (слід зауважити, що в законодавстві значної кількості держав мова йде про кримінальну відповідальність юридичних осіб) не відзначаються уніфікованістю, а в деяких випадках їм так само, як і законопроекту № 2990, притаманні умовність та суперечливість нормативних формулювань.

Частина 1 ст. 121-2 КК Французької Республіки (в редакції Закону від 9 березня 2004 р.) передбачає, що підставою кримінальної відповідальності юридичних осіб є вчинення від їх імені кримінальних правопорушень органами управління або уповноваженими особами.

Зауважимо, що вираз «*pour leur compte de*», вжитий в оригінальному тексті ч. 1 ст. 121-2 КК

Французької Республіки, свого часу був перекладений російською вченою Н. Є. Криловою не як «від їх імені», а як «на їх користь» [5, 77], і саме таке розуміння (переклад) ч. 1 ст. 121-2 КК Французької Республіки стало визначальним у подальших кримінально-правових дослідженнях на пострадянському просторі (наприклад, на нього орієнтуються у своїх роботах українські криміналісти І. В. Красницький [6, 81], М. І. Хавронюк [7, 458], С. С. Яценко [8, 466]). Проте переклад видається не зовсім точним з огляду на коло кримінальних правопорушень, за які може нести відповідальність юридична особа. Н. Є. Крилова в одному із підручників з порівняльного кримінального права відзначає, що вчинення злочину на користь юридичної особи означає, що «в результаті вчинення злочинного діяння юридична особа отримує певну вигоду, при чому мова йде, як правило, про майнову вигоду, хоча не виключається й інша «вигода» [9, 312]. Наведене твердження цілком узгоджується із запропонованим авторкою перекладом ч. 1 ст. 121-2 КК Французької Республіки, однак у теорії французького кримінального права формулювання «*pour leur compte de*» тлумачиться ширше. Зокрема, почесний президент Французької асоціації кримінального права Ж. Прадель відзначає, що це формулювання, по-перше, справді позначає випадки одержання юридичною особою неправомірної майнової вигоди, а по-друге, охоплює випадки «коли фізична особа однозначно діє під егідою юридичної особи, але без мети збагачення останньої» [10]. Вказану тезу розвиває Ж. Ласер Капдевіль, який вказує, що вираз «*pour leur compte de*» слід розуміти як вчинення кримінального правопорушення в інтересах юридичної особи, оскільки він (вираз) позначає і випадки одержання фінансової вигоди (отримання прибутку чи уникнення витрат), і випадки, коли вчинення правопорушення відбувається у рамках діяльності фізичної особи, спрямованої на організацію та забезпечення функціонування роботи юридичної особи, або, кажучи спрощено, у рамках поточної діяльності юридичної особи [11].

Таким чином, переклад словосполучення «*pour leur compte de*» як «на їх користь» не повністю відображає той зміст, яким вказане словосполучення наділяє доктрина кримінального права Французької Республіки (зокрема, французькі науковці цілком допускають, що юридична особа може і не отримати жодної вигоди (користі) від вчиненого фізичною особою злочину). Відтак видається, що вказане словосполучення точніше перекладати як «від їх імені». Тим більше, що такий переклад цілком можливий з огляду на особливості семантики французької мови, оскільки словосполучення «[*agir*] *pour le compte de*» може перекладатись українською як «[діяти] від імені кого-небудь».

Окремо слід відзначити, що в правозастосовчій практиці та теорії кримінального права Французької Республіки по-різному вирішується питання про можливість кримінальної відповідальності юридичної особи за необережний злочин. Так, Ж. Прадель відзначає, що в перші роки після набрання чинності КК Французької Республіки 1992 р. в деяких судових рішеннях прямо вказувалось на те, що кримінальна відповідальність юридичної особи можлива лише за наявності «елементу наміру» в законодавчій характеристиці кримінального правопорушення, проте в доктрині кримінального права вказане питання (на думку Ж. Праделя, цілком обґрунтовано) вирішується більшістю науковців інакше – оскільки кримінальна відповідальність юридичної особи за КК Французької Республіки є «похідною» від відповідальності фізичної особи, а сама юридична особа є «витвором» або «продовженням» фізичних осіб, питання про умисел чи необережність суб'єкта повинно вирішуватись лише в контексті кримінального правопорушення, що вчиняється фізичною особою, і не повинно впливати на кримінальну відповідальність юридичної особи [10].

У ст. 5 КК Королівства Бельгія (в редакції Закону від 4 травня 1999 р.) питання про підставу кримінальної відповідальності юридичної особи вирішується більш розгорнуто та, як видається, більш точно й коректно. Зокрема, в ч. 1 вказаної статті передбачено, що юридична особа підлягає відповідальності за кримінальні правопорушення: а) які були з необхідністю пов'язані з реалізацією мети її діяльності; б) або із захистом її інтересів; в) або які з огляду на конкретні обставини були вчинені від її імені. Таким чином, бельгійський законодавець врахував досвід своїх французьких колег та більш чітко й предметно охарактеризував підстави кримінальної відповідальності юридичних осіб, не залишаючи це питання «на відкуп» правозастосовчій практиці та теоретикам кримінального права.

Відзначимо, що переклад ст. 5 КК Королівства Бельгія, яким переважно користуються пострадянські криміналісти, в певній своїй частині також є не зовсім некоректним. Зокрема, завершальний фрагмент нормативної характеристики третьої підстави кримінальної відповідальності юридичних осіб, який в оригінальному тексті представлений словами «*pour son compte*», Г. І. Мачковський переклав як «вчинені за її кошти» [12, 43]. Однак ознайомлення з працями бельгійських криміналістів засвідчує, що вираз «*pour son compte*» має розумітись принципово інакше. Зокрема, І. Брулар та Л. Дюмон вказують, що третя підстава кримінальної відповідальності юридичних осіб «більш комплексно (порівняно з

двома попередніми – *К. З.*) характеризує мету правопорушення, яке вчиняється ***від імені юридичної особи*** (бельгійські вчені вживають у даному разі вираз «*pour le compte de*», який, відрізняється від словосполучення «*pour leur compte de*», що використовується в ч. 1 ст. 121-2 КК Французької Республіки, лише числом займенника – займенник «*le*» характеризується одниною, а займенник «*leur*» множиною – *К. З.*)». При цьому бельгійські дослідниці відзначають, що юридична особа може отримувати як майнову, так і немайнову вигоду від вчиненого на її користь кримінального правопорушення [13, 144]. Подібним чином тлумачить ст. 5 КК Королівства Бельгія й Ф. Кефер, яка відзначає: «Очевидно, що коли правопорушення вчинене *від імені юридичної особи* (в оригінальному тексті своєї монографії Ф. Кефер вживає вираз «*pour le compte de*» – *К. З.)* і призводить до отримання останньою майнової вигоди, відповідальність повинна наставати... Однак необов'язково, щоб юридична особа отримувала майнову вигоду від правопорушення. Наприклад, статева дискримінація при прийомі на роботу як результат послідовної політики юридичної особи не призводить до жодної майнової вигоди, але тим не менш вважається, що правопорушення вчинене *від імені юридичної особи* (у даному випадку Ф. Кефер вживає використане в ст. 5 КК Королівства Бельгія формулювання «*pour son compte*» – К. З.)» [14, 130]. Таким чином, з процитованих вище фрагментів видається більш ніж очевидним те, що переклад формулювання «*pour son compte*» як «вчинені за її кошти» є неточним, а перекладатись воно повинно так само, як і формулювання «*pour leur compte de*», тобто як «від їх імені».

На завершення звернемо увагу на ч. 1 ст. 31 bis КК Королівства Іспанія (в редакції Закону від 28 грудня 2012 р.). В § 1 цього положення вказано, що юридичні особи підлягають кримінальній відповідальності *у випадках, передбачених цим Кодексом* (а саме – Особливою частиною КК Королівства Іспанія) лише за злочини (виключається відповідальність юридичних осіб за проступки, що становлять інший різновид кримінального правопорушення за іспанським законодавством), вчинені: а) від імені юридичних осіб; б) *або* за їх рахунок; в) *та* в їх інтересах законними представниками чи фактичними або юридичними керівниками. Вказані підстави кримінальної відповідальності іспанські науковці умовно позначають терміном «відповідальність за пряме діяння (*responsabilidad por accion directa*)» [15]. На наш погляд, підхід до встановлення кримінальної відповідальності, обраний іспанським законодавцем, є найкращим, порівняно з положеннями ч. 1 ст. 121-2 КК Французької Республіки та ч. 1 ст. 5 КК Королівства Бельгія, оскільки чітко та конкретно визначає види злочинів, за вчинення яких може підлягати кримінальній відповідальності юридична особа. Переважно це злочини тих видів, відносно яких положення міжнародних конвенцій вимагають від держав-учасниць встановлення відповідальності юридичних осіб. Зауважимо, що в цьому питанні іспанській законодавець є набагато послідовнішим за авторів законопроекту № 2990, в якому застосування кримінально-правових заходів до юридичних осіб передбачено далеко на за всі види злочинів, із вчиненням яких обов'язкові для України міжнародно-правові акти пов'язують відповідальність юридичних осіб.

Окрім того, в § 2 ч. 1 ст. 31 bis КК Королівства Іспанія визначається, що у тих же передбачених Кодексом випадках юридичні особи підлягають кримінальній відповідальності за злочини, вчинені у межах їх діяльності, за їх рахунок, та в їхніх інтересах, фізичними особами, що перебувають у підпорядкуванні законних представників чи фактичних або юридичних керівників юридичної особи, якщо останні з огляду на конкретні обставини справи не вжили достатніх заходів для запобігання вказаним злочинам. Це положення закону є відображенням вимог окремих міжнародних конвенцій кримінально-правового характеру, прийнятих у рамках Ради Європи (див. вище). Ця додаткова підстава кримінальної відповідальності юридичних осіб позначається в іспанській кримінально-правовій науці терміном «відповідальність за неконтрольоване діяння (*responsabilidad por accion descontrolada*)» [15].

Обов'язково слід відзначити й те, що у ч. 1 ст. 31 bis КК Королівства Іспанія поняття «злочин» вживається у розумінні, відмінному від того, в якому вказане поняття вжите законодавцем у ст. 10 цього Кодексу, яка визначає злочини та проступки як карані законом дії чи бездіяльність, вчинені умисно чи необережно. Оскільки ч. 3 ст. 31 bis КК Королівства Іспанія допускає можливість кримінальної відповідальності юридичної особи й тоді, коли фізична особа вчинила відповідне діяння невинувато, то, як відзначає Х. Л. де ла Куеста, поняття «злочин» в частині першій вказаної статті має розумітись як діяння, яке об'єктивно відповідає законодавчій конструкції злочину (*objetivamente tipica*), а відтак є кримінально протиправним [16].

Таким чином, можна констатувати, що в кримінальних кодексах Французької Республіки, Королівства Бельгія та Королівства Іспанія питання про підстави застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового впливу (кримінальної відповідальності) вирішується неоднаково. При цьому відмінності у нормативному вирішенні вказаного питання мають як суто техніко-юридичний, так і спеціально-юридичний

характер. Однак спільною рисою положень зазначених кодексів, і в той самий час очевидною відмінністю від положень законопроекту № 2990, є більш коректне, порівняно зі ст. 96-3 КК України, визначення кола злочинів, вчинення яких може бути підставою для кримінальної відповідальності юридичної особи.

Підбивачи підсумки нашого дослідження, зазначимо, що, на наш погляд, прийняття законопроекту № 2990 слід вважати лише першим кроком у становленні інституту заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб в правовій системі України. Якщо вищі органи державної влади України справді зацікавлені в ефективному «функціонуванні» норм даного інституту, а також у повному виконанні Україною взятих на себе міжнародно-правових зобов'язань щодо відповідальності юридичних осіб за злочини певних видів, це потребуватиме внесення суттєвих змін та доповнень як до розділу XIV-1, так і до інших розділів Загальної частини КК України.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=46901
2. *Кондра О.* Проблеми правової природи «спеціальної конфіскації» у кримінально-правових санкціях / О. Кондра // Вісник Львівського університету (Серія юрид.). – 2010. – Вип. 50. – С. 276-278.
3. *Андрушко П. П.* Щодо відповідальності юридичних осіб за корупційні правопорушення у вигляді застосування до них заходів кримінально-правового характеру / П. П. Андрушко // Бюлетень міністерства юстиції України. – 2013. – № 3. – С. 104-115.
4. *Тацій В.* Стабільність як умова ефективності законодавства України про кримінальну відповідальність / В. Тацій, В. Борисов, В. Тютюгін // Голос України. – 2013. – № 66 (5566). – С. 4-5.
5. Уголовный кодекс Франции / науч. ред. Л. В. Головко, Н. Е. Крылова ; пер. с фр. Н. Е. Крыловой. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2002. – 650 с.
6. *Красницький І. В.* Поняття, підстави та форми кримінальної відповідальності за кримінальним правом Франції та України: порівняльний аналіз: дис... канд. юрид. наук / І. В. Красницький. – Л., 2005. – 220 с.
7. *Хавронюк М. І.* Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : монографія / М. І. Хавронюк. – К. : Юрисконсульт, 2006. – 1048 с.
8. Кримінальне право України. Загальна частина : підруч. / [Г. В. Андрусів, П. П. Андрушко, В. О. Беньківський та ін.] ; за ред. П. С. Матишевського, П. П. Андрушка, С. Д. Шапченка. – К. : Юрінком Інтер, 1997. – 512 с.
9. Уголовное право зарубежных стран. Общая часть : учеб. пособ. / [Н. А. Голованова, В. Н. Еремин, М. А. Игнатова и др.] ; под ред. и предисл. И. Д. Козочкина. – М. : Омега-Л, Ин-т международ. права и экономики им. А. С. Грибоедова, 2003. – 576 с.
10. *Prandel J.* La responsabilidad penal de las personas juridicas en el Derecho francés [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://perso.unifr.ch/derechopenal/assets/files/articulos/a_20080526_61.pdf
11. *Laserre Capdeville J.* Évolution et snterrogations autout de la responsabilité pénale des personnes morales / J. Laserre Capdeville // Les Petites Affiches. – 2012. – № 118. – P. 15.
12. Уголовный кодекс Бельгии / науч. ред. и предисл. Н. И. Мацнева ; пер. с фр. Г. И. Мачковского. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2004. – 561 с.
13. Droit penal financier. Dirigeants d'entreprise, responsables publics et professionals du conseil face a la fraude / [Y. Brulard, L. Dumont, O. Klees etc.] ; preface de G. Delvaux; introduction de F. S. Meeûs. – Louvain-la-Neuve: Anthemis, DL, 2008. – 343 p.
14. *Kéfer F.* Précis de droit penal social / F. Kéfer. – Louvain-la-Neuve : Anthemis, DL, 2008. – 348 p.
15. *Estepa Dominguez F.* La responsabilidad penal de la persona juridical [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dspace.unia.es/bitstream/10334/1857/1/0337_Estepa.pdf
16. *De la Cuesta J. L.* Responabilidad penal de las personas juridicas en el Derecho español / J. L. de la Cuesta // ReAIDP/e-RIAPL. – 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.penal.org/IMG/JLDLCPjuridicasEspaña.pdf

Задоя К. П. **Концептуальные проблемы внедрения института мер уголовно-правового характера в отношении юридических лиц**

Статья посвящена проблеме внедрения в уголовное право Украины специальных мер в отношении юридических лиц. Автор также анализирует положения уголовного законодательства Франции, Бельгии и Испании об уголовной ответственности юридических лиц.

Ключевые слова: уголовная ответственность, юридическое лицо, меры

***Zadoya Kostyantyn*. Conceptual problems of introducing of the institution of criminal law measures in regard to legal entities**

The article is devoted to the introduction of some special measures for legal entities into the criminal law of Ukraine. The author also analyzes the criminal law provisions of France, Belgium and Spain regarding the criminal responsibility of legal entities.

Key words: criminal responsibility, legal entity, measures